

tiva eden risâlesine cevaptır); *Risâle fî aḥbâri ḥisân (ellezî bi'r-Rabât)*; *Risâle fî medîneti Feḍâle*; *Şariḥu'd-delâle fî şîḥhati nesebi men sekene Dükkâle*; *Risâle fî târiḫi'l-Mağrib fi'l-ḳadîm ve'l-ḥadîs*; *Ḍav'ü'n-nibrâs fî devleti Benî Vaḥşâs*. Ayrıca eski dönemlerden kendi zamanına kadar Mağrib'de kullanılan sikkeler, geçmişten bugüne Mağrib'de yahudiler, Ahmed b. Abdüsselâm Haccî es-Selâvî'nin biyografisi ve diğer bazı konulara dair eserleri vardır (eserlerinin bir listesi ve yazma nüshaları için bk. *ed-Dürretü'l-yetîme*, neşredeninin girişi, s. 19-27).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Abdullah ed-Dükkâlî, *el-İthâfû'l-vecîz* (nşr. Mustafa Bûşa'râ), Selâ 1406/1986, neşredeninin girişi, s. 5-17; a.mlf., *ed-Dürretü'l-yetîme fî aḥbâri Şâleti'l-ḥadîse ve'l-ḳadîme* (nşr. Abîr Feḥd Şedûd), Dimâşk 2012, neşredeninin girişi, s. 9-40; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 305; VII, 83; İdrîs el-Cuaydî es-Selevî, *İthâfû'l-aḥyâr bi-ğarâ'ibi'l-aḥbâr* (nşr. İzzü'l-Mağrib Ma'nînu), Beyrut 2004, s. 78, 139, 228; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mü'errîḫi'l-Mağribi'l-aḳşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 27-28, 30-31, 46, 48, 49, 59, 64, 73, 113, 152, 169, 172, 197-198; II, 371, 410, 447; a.mlf., *Sellü'n-nişâl li'n-niḳâl bi'l-eşyâḥ ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şüyûḫ* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 107-109; Cîrârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'aşır bi'l-Udveteyn: er-Rabât ve Selâ*, Rabat 1391/1971, II, 177-182; a.mlf., *et-Te'lîf ve nehḍatühü bi'l-Mağrib fi'l-ḳarni'l-îşrin*, Rabat 1406/1985, s. 191-194; K. Brown, "Profile of Nineteenth-Century Moroccan Scholar", *Scholars, Saints, and Sufis* (ed. N. R. Keddie), Berkeley-Los Angeles 1972, s. 130-131, 134; Muhammed Haccî, *Fihrisü'l-Ḥizâneti'l-ilmîyyeti's-Şubeyḫiyye bi-Selâ*, Küveyt 1406/1985, s. 397, 433, 438; a.mlf., *Cevlât târiḫiyye*, Beyrut 1995, I, 421-427; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maḥbû'âtî'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 116-117; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târiḫi'l-Mağrib*, Muhammediye 1410/1989, II, 202, 204, 206-207, 211, 279; a.mlf., *Ḳabes min 'aṭâ'i'l-maḥṫûṭî'l-Mağribî*, Beyrut 1999, I, 278-279; II, 1121; M. Abdullah İnân v.dğr., *Fehârisü'l-Ḥizâneti'l-Ḥasenîyye*, Rabat 1421/2000, I, 8-9, 17-18; II, 646; Y. S. Allûş – Abdullah er-Recrâcî, *Fihrisü'l-maḥṫûṭâti'l-'Arabiyyeti'l-maḥṫûza fi'l-Ḥizâneti'l-'âmmе bi-Rabâti'l-feth*, Rabat 1421/2001, II, 147-148; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mu'ellîfine'l-mu'aşırîn: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 698; Necât el-Merînî, "Muḫammed b. 'Alî ed-Dükkâlî es-Selâvî ve ürcüzetühü İthâfû eşrefi'l-melâ bi-ba'zi aḥbârî'r-Rabât ve Selâ", *en-Nedvetü'l-ilmîyye ḥavle'r-Rabât ve Selâ*, Muhammediye, ts., II, 77-125 (aynı makale için bk. *'Âlemü'l-kütüb*, XV/1, Riyad 1414/1994, s. 27-43; a.mlf., *Min Nevâdiri maḥṫûṭâti'l-mektebeti'l-Mağribiyye*, Dârülbeyzâ 1422/2001, s. 7-48); Yûsuf el-Mar'aşîl, *Neşrü'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ḳarni'r-râbî' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1452-1454; Fuâd Sâih es-Seyyid, *Mevsû'atü a'lâmi'l-ḳarni'l-îşrin fi'l-'âlemeyni'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1434/2013, II, 266, 316.

AHMET ÖZEL

DÜKKÂLÎ, Ebû Şuayb (أبو شعيب الدكالي)

Ebû Şuayb b. Abdîrrahmân
b. Abdilazîz
es-Siddîki ed-Dükkâlî
(1878-1937)

Fas'ta

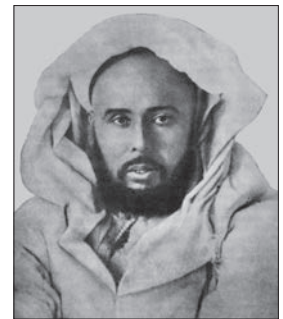
Selefi düşüncenin öncülerinden,
fakih, muhaddis ve devlet adamı.

25 Zilkade 1295'te (20 Kasım 1878) Dükkâlî bölgesinde Cedîde şehrinin güneyindeki Garbiye'ye yakın Sıddîkât adlı beldede dünyaya geldi. Dükkâle kabilesinin Evlâdü Amr koluna bağlı Sıddîkât aşiretinden tanınmış bir ulemâ ailesine mensuptur. Dedesi Ebû Fâris Abdülazîz ile amcaları Ebû Şuayb ve Muhammed de âlimdi. Dükkâlî beş yaşında babasını kaybetti ve amcası Muhammed'in himayesinde yetişti. Daha sonra Ebû'l-Abbas Ahmed b. Maâşî'den kıraat-i seb'ayı öğrendi. Memleketinde Muhammed b. Azzûz ve Merakeş Kadısı Muhammed Tâhir es-Siddîki gibi âlimlerden ders okudu. Ardından Rif bölgesinde ve Tanca'da fıkıh, hadis, kıraat dersleri aldı ve genç yaşta parlak bir gelecek vadedti. Kral I. Hasan zamanında Merakeş'teki kraliyet sarayında düzenlenen, Mâlikî fikhinin temel metinlerinden Hañîl b. İshâk'ın *el-Muḫtaşar* adlı eserini ezberleme yarışmasında birinci geldiğinde henüz on üç yaşında idi. Bu sırada Dükkâlî'nin yedi kıraati de bildiğini öğrenen sultan kendisini huzuruna kabul ederek hediyeler verdi ve hil'at giydirdi (1891).

1897 yılında Kahire'ye giden Dükkâlî altı yıl boyunca Selîm el-Bîşrî, Ali el-Bûlâki, Muhammed Arabî ed-Desûki, Muhammed Bahît el-Mutîlî, Muhammed Mahmud eş-Şinkîti ve Ahmed er-Rifâi gibi Ezher ulemâsından ders okudu. Bu sırada Mısır'da Cemâleddîn-i Efgânî, Muhammed Abduh ve M. Reşîd Rızâ gibi ilim ve fikir adamlarının öncülük ettiği ve basın yayın organlarında geniş bir şekilde tartışılan islah düşüncesinden büyük ölçüde etkilendi. Mekke Emîri Şerîf Avn er-Refîk'in Harem-i şerîf için âlim bir imam gönderilmesi isteği üzerine Ezher şeyhi olan hocası Selîm el-Bîşrî'nin seçimiyle Mekke'ye gönderilen Dükkâlî, orada aralarında Bedreddin el-Hasenî, Abdullay Savfân en-Nablusî, Abdürrezzâk el-Baytâr, Ahmed b. İsâ en-Necdî gibi şahsiyetlerin de bulunduğu Yemen, Irak, Suriye ve Hindistan kökenli birçok âlimden icâzet aldı. Mekke'de bulunduğu yıllarda Selefi düşüncüyü

yakından tanıdı. Emîr'in Maliye Veziri Muhammed Bedî'in kızı Cemîle ile evlendi. Mekke'de kendisine Harem-i şerîf hatipliği ve dört mezhebe göre fetva görevi verildi. Harem-i şerîf'te tefsir ve hadis dersleri okuttu, bu alanda da şöhreti yayıldı, Hicaz ulemâsının yanı sıra İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden hac vesilesiyle Mekke'ye gelen âlimler kendisinden faydalandı.

Fas kralı olan kardeşi Mevlây Abdülazîz el-Alevî'ye karşı 1907'de bağımsızlığını ilân eden Merakeş Valisi Abdülhafız el-Alevî'nin, yapmayı düşündüğü reformlar konusunda fikirlerinden yararlanmak üzere kendisini Fas'a davet etmesini üzerine Dükkâlî ülkesine döndü. Ertesi yıl Fransa'nın desteğiyle kardeşini mağlûp edip tahta geçen yeni sultan Mevlây Abdülhafız tarafından başşehir Fas'ta büyük bir itibar ve saygı gördü. Sultan çeşitli alanlarda giriştiği islahatlar konusunda onun şahsında önemli bir desteğe kavuşurken o da sultandan aldığı destekle Selefi görüşlerini yaymaya başladı, bid'at ve hurafelere karşı verdiği mücadeleyle öne çıktı. Başta İbn Teymiyye'nin eserleri olmak üzere Mısır'da basılan ve Selefi görüşleri içeren kitaplar talebelerinin yardımıyla Fas muhitinde de yayıldı. 1910'da Haremeyn'e vakfedilmek amacıyla arazi satın alması için sultan onu Hicaz'a gönderdi. Bu seyahati, uğradığı bütün Arap ülkelerinde iyice tanınmasına vesile oldu. Ertesi yıl Fas'a döndüğünde Merakeş kadılığına getirildi. 1912'de ülkesi Fransa tarafından işgal edilince yönetimden çekilmek zorunda kalan Abdülhafız'den sonra kardeşi Mevlây Yûsuf b. Hasan tahta geçti ve Dükkâlî'yi Rabat'a çağırıp Adliye bakanlığı görevine tayin etti. Ertesi yıl Yüksek Şer'î İstînaf Meclisi kurulduğunda bu kurulun başkanlığı, ayrıca Din İşleri ve Maarif İdaresi görevi de uhdesine verildi. Bakanlıkta kaldığı sürece (1912-1926) devletin dinî siyasetinde, adliye ve eğitim alanlarındaki reformlarda etkili oldu. Tarikatların şer'î esaslara aykırı görülen âyinleri ve

Ebû Şuayb
ed-Dükkâlî

müridlerin uygulamalarıyla ilgili hükümet kararlarına öncülük etmekle birlikte tarikat şeyhlerine yönelik ağır eleştirilerde bulunmadı.

Dükkâlî, gerek hükümet üyeleri gerekse sömürge yöneticileri karşısında hak bildiğini savunup uygulamaktan geri durmadı, dine aykırı görünen uygulama tekliflerini imzalamadı. Nitekim böyle bir durumun ortaya çıkması sebebiyle görevinden affını istedi. Bunun üzerine kendisine onur bakanlığı pâyesi verildi. Bundan sonra öğretimle ve Selefi fikirlerini yaymakla meşgul oldu. Bu maksatla Fas'ın birçok şehrini dolaştı. Gittiği her yerde etrafında geniş bir talebe halkası teşekkül etti, çeşitli cami, medrese ve zâviyelerde ders okuttu. Derslerinde Fas'taki Karaviyyîn Camii'nin yarıya kadar, Rabat'ta Nâsiriyye Zâviyesi'nin tamamen dolduğu, çevrede bulunan esnafın da onun derslerini dinlediği kaydedilir. Rabat'ta bakanlık görevine getirildikten sonra vefatına kadar Nâsiriyye Zâviyesi, Mescid-i A'zam, Sîdî Fâtih Türbesi ve Mescid-i Kubbe gibi yerlerde yirmi beş yıl ders verdi. Çeşitli vesilelerle gittiği Kahire'de Ezher ve Tunus'ta Zeytûne camilerinde okuttuğu dersler de büyük rağbet gördü. Mağrib'in tanınmış âlimlerinden olup da Dükkâlî'den ders almayan hemen hemen kimsenin bulunmadığı belirtilir. Fas'ın dinî, fikrî ve siyasî tarihinde etkili olmuş talebeleri arasında Muhammed b. Abdüsselâm es-Sâih, Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, Abbas el-Cirârî ile oğlu Abdullah b. Abbas el-Cirârî, Abdülhafîz b. Muhammed Tâhir el-Fâsî, Muhammed Bâkir el-Kettânî, Muhammed İbrâhim el-Kettânî, Abdullah Kennûn, Allâl el-Fâsî, Muhammed b. Hasan el-Hacvî, Ebû'l-Fazl İbnü's-Siddîk el-Gumarî, Muhammed Muhtâr es-Sûsî gibi âlimler sayılabilir. Fas'ta çağdaş milliyetçiliğin büyük isimlerinden Muhammed b. Arabî el-Alevî'yi kendi hocaları ve ilham kaynağı olarak anar. Fas sultanları Mevlây Abdülhafîz, kardeşi Mevlây Yûsuf ve bunun oğlu V. Muhammed'in saltanatının ilk yıllarındaki huzur derslerini de yöneten Dükkâlî'ye Sultan V. Muhammed tarafından "büyük zabıt" derecesiyle "Alevî nişanı" verildi. Ayrıca üçüncü dereceden Fransız "Légion d'honneur" nişanıyla taltif edildi. Ancak bu nişanları üzerine hiç takmadı. Uzun süre devam eden ağır bir hastalığın ardından 17 Temmuz 1937 tarihinde Rabat'ta vefat etti ve Mevlây Mekki el-Vezzânî'nin zâviyesinde defnedildi.

Dükkâlî hadis, fıkıh, hilâf ilmi, kıraat, tefsir, Arap dili ve edebiyatı alanlarında geniş bilgi sahibi, eşine az rastlanan titiz bir araştırmacı, ayrıca ezberleme kabiliyeti konusunda darbimesel olan bir şahsiyettir. Onun *el-Âcurrümüyye*'yi bir günde, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sini on günde, Halîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar*'ını dört ayda ezberlediği nakledilir. Mağrib'de Selefîler'in reisi, hadis hâfızlarının sonuncusu, müfessir, müctehid imam gibi niteliklerle anılır. Hadisleri farklı metinleri ve muhtelif rivayet yollarıyla, râvilerin cerh ve ta'dîl bakımından durumlarını belirterek zikreder; dört mezhep imamının bir hadisten çıkardığı hükümleri ve bu istinbatın keyfiyetini, hadisi delil olarak kabul veya red gerekçelerini, hükmü konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıklarını ayrıntılı biçimde açıklardı. Dükkâlî, Mâlikî mezhebine bağlı kalmak ve hükümlerini savunmakla birlikte çoğu zaman kendi görüşlerini de belirtir, ayrıca bir konuda delilini daha güçlü bulduğunda başka bir mezhebi benimserdi.

Genç yaşta gösterdiği yetenek, doğru İslâm dünyasında edindiği ilmi ve fikrî birikim, ayrıca üstlendiği görevler onun islahatçı bir düşünür olarak Fas'ın ilim, fikir ve siyaset tarihinde önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Uzun bir süre (1897-1907) Doğu'da yaşayan, Muhammed Abduh'un islah planlarını uygulamaya başladığı bir dönemde Kahire'de bulunan Dükkâlî onun görüşlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Nitekim daha sonra kendisi için Fas'ın Muhammed Abduh'u denmiştir. Muhammed Abduh ve M. Reşîd Rızâ'nın Mısır'da yaptığı gibi o da Karaviyyîn Medresesi'nin artık eskimiş olan müfredatına tefsir dersi koymayı başarmış, Fas Sultanı Mevlây Süleyman zamanında (1792-1822) Ahmed et-Ticânî'nin telkiniyle müfredattan kaldırılan tefsir dersleri böylece yeniden başlamıştır. Kıraat, nâsih-mensuh, esbâb-ı nüzûl, meânî, ahkâm ve belâgat gibi Kur'an ilimlerine de vâkıf olan Dükkâlî tefsir derslerinde toplumu Kur'an'ın kılavuzluğunda her türlü hurafe, bâtil inanç ve anlayıştan kurtaracak islahçı fikirlerini genç talebelere aşılamıştır. Dükkâlî'nin ikinci önemli faaliyeti de o sıralarda sadece metinleri okunup geçilen hadis derslerinde dirâyeti, hadisin anlam ve ruhuna nüfuzu önceleyen, sünneti ihya etmeyi hedefleyen bir öğretim metodu izlemesidir. Genelde *el-Muvaṭṭa'* ve *Şahîhayn* ile sınırlı kalan okumalara *Kütüb-i Sitte*'nin diğer kitaplarını da dahil

etmiş, yalnız Kur'an ve Sünnet'e dönüşle Mağrib halkını yeni bir silkinişe yönlendirecek olan Selefi düşüncüyü ülkede yerleştirmeye çalışmıştır. Ulemâ arasında ictihad fikrini uyandırmak, âlimlerin mezhep naslarına sıkı sıkıya bağlanmaktan vazgeçip tercihe başvurmasını, sünnete aykırı görüşleri terketmesini sağlamak ve tarikata bağlılık inancını zayıflatmak onun başlıca hedefleriydi. Karaviyyîn âlimlerinin büyük bir kısmı kendisinin ortaya koyduğu Selefilîğe meyletmemişse de sünnete bağlılığın yayılmasında Dükkâlî önemli başarı kazanmıştır. Bir kısım âlimler tarikatlara intisabı, bir kısmı geleneksel mezhep bağlılığını sürdürürken bir kısmı da hadis ve ictihadın ihyasına yönelerek bid'at ve hurafelere karşı çıkmıştır. Fas Selefi hareketinin mücadelesi bid'at ve hurafelerle sınırlı kalmayıp sömürgeci güçlere karşı bir direnişin oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Nitekim Selefi düşünce, Fas bağımsızlık hareketinin doğup gelişmesinde en önemli âmillerden birini teşkil ederek hareketin ideolojisi haline gelmiş, bağımsızlık yanlısı milliyetçi eğilimler kendisinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu etki Cezayir ve Tunus gibi komşu ülkelerde de kendini göstermiştir.

Fransız himayesi döneminde üstlendiği bakanlık görevinden dolayı bazı çevrelerce sömürgecilere hizmette bulunduğu yolunda ithamlara mâruz kalmakla birlikte meşrû yönetim olarak gördüğü Fas Alevî sultanlarına bağlı kalan Dükkâlî, herhangi bir siyasî hareket ve islahatın başarılı olabilmesi için sosyal ve fikrî dönüşümü zaruri görüyordu. Bu sebeple Mustafa Muhammed Mâûlayneyn'in oğlu Ahmed el-Heybe gibi bazı hârikulâdeliklere inanarak kendisinden çok güçlü ordularla çatışmaya giren liderlerin davranışlarını tasvip etmemiştir. Ülkesi için faydalı olacağı düşüncesiyle Fransa ile uzlaşmayı tavsiye etmiş, kesin biçimde yabancı üstünlüğüyle sonuçlanacak bir çatışmadan ne pahasına olursa olsun sakınmak gerektiğini dile getirmiştir (Cagne, s. 355). Dükkâlî, kendi dönemindeki bazı islah yanlısı âlimler gibi görüşlerini içeren eserler bırakmamakla birlikte (yayımlanan iki küçük konuşması için bk. Kaytûnî, s. 117) basın yayın vasıtalarının yaygın olmadığı bir devirde halkın da katıldığı geniş çaplı dersleri, ayrıca görüşlerini dirâyetle temsil eden ve yazdıkları eserler, açtıkları eğitim kurumları aracılığıyla bunları yayan yetkin talebeleri sayesinde Mağrib'de Selefi düşüncenin önemli bir temsilcisi olarak görülmüştür.

Fas'ın Cedîde şehrinde bir üniversiteye ve ülkedeki bazı eğitim kurumlarına onun adı verilmiştir (tanınmış şair ve edip Abdullah b. Abbas el-Kabbâc'ın Dükkâlî hakkındaki bir kasidesi için bk. Cirârî, II, 321-322).

Dükkâlî hakkında kaleme alınan monografiler arasında şunlar anılabilir: Abdullah b. Abbas el-Cirârî, *el-Muḥaddişü'l-ḥâfız Ebû Şu'ayb ed-Dükkâlî* (Dârülbeyzâ 1396/1976); Abdülhakîm Berkâş, *eş-Şeyḥ Ebû Şu'ayb ed-Dükkâlî: Ekâdimiyye 'ilmiyye tesîru 'alâ ricleyhâ ve tûğayyîru ma'ahâ mecre't-târîḥ* ([baskı yeri yok] 1989); Ca'fer b. Ahmed en-Nâsirî, *Terce-metü şeyḥinâ el-'allâme el-muḥaddis Ebî Şu'ayb ed-Dükkâlî* (nşr. Muhammed b. Azzûz, Beyrut 2005); Muhammed Riyâz, *Şeyḥu'l-İslâm Ebû Şu'ayb ed-Dükkâlî es-Şiddîkî ve cühûdühü fi'l-'ilm ve'l-işlâḥ ve'l-vaṭaniyye* (Dârülbeyzâ 2005, 2009); Muhammed İbrâhim el-Kettânî, *Ebû Şu'ayb ed-Dükkâlî kemâ 'arefuhû ve Ṭalâ'î'u'l-yaḳazati'l-Mağribiyye ev Ebû Şu'ayb ed-Dükkâlî ve's-Selefiyye*.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Muhtâr es-Sûsî, *el-Ma'sûl*, Dârülbeyzâ 1960-63, II, 250, 284, 336; III, 60, 66, 69; IV, 11, 148, 158, 167, 179, 301; V, 104, 288; VIII, 144, 265, 266, 267, 270; XI, 9, 29, 126, 190, 298; XIII, 145, 444, 447; XVII, 92, 248; XVIII, 42, 66, 343; Cirârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'âşır bi'l-'Udveteyn: er-Rabâṭ ve Selâ*, Rabat 1391/1971, I, 68, 197, 203, 206, 219, 225, 228, 233, 236, 258; II, 33, 59, 93, 102, 126, 148, 198, 202, 234, 266, 269-274, 288, 318, 321-322, 331, 409, 414, 422, 424; E. Burke III, *Prelude to Protectorate in Morocco: Precolonial Protest and Resistance, 1860-1912*, Chicago 1976, s. 101, 135; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1399/1979, II, 196-205; Abbas b. İbrâhim, *el-'lâm*, II, 479; III, 267; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maḥbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 117; J. Cagne, *Nation et nationalisme au Maroc*, Rabat 1988, s. 355-358, 366, 495; D. F. Eickelman, *Knowledge and Power in Morocco: The Education of a Twentieth-Century Notable*, Princeton 1992, s. 77-78, 99, 115, 128; Allâl el-Fâsî, *el-Ḥarekâtü'l-istiklâliyye fi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1993, s. 153-154; M. Felâh el-Alevî, *Câmi'u'l-Ḳaraviyyîn ve'l-fikrû's-Selefi: 1873-1914*, Dârülbeyzâ 1994, s. 62, 68, 69, 134-142, 144, 150; Mohamed El Mansour, "Salafis and Modernists in the Moroccan Nationalist Movement", *Islamism and Secularism in North Africa* (ed. J. Ruedy), London 1996, s. 55, 60; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Sel-lû'n-nişâl li'n-niḳâl bi'l-eşyâḥ ve ehli'l-kemâl: Fihrisü'ş-şüyûḥ* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 74, 82-83, 86, 112, 117, 133, 141, 159, 170, 172, 175, 195, 196, 201, 212, 214, 215, 221, 222, 225; a.m.f., *İḥâfû'l-mü'tâli' bi-ve-feyâtü a'lâmi'l-ḳarni'ş-şâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, II, 477;

Abdüllâh Belkâziz, *el-Ḥiṭâbü'l-işlâḥi fi'l-Mağrib: et-Tekvîn ve'l-meşâdir*, Beyrut 1417/1997, s. 18, 57, 58, 78, 150, 224; İbrâhim el-Vâfi, *ed-Dirâ-sâtü'l-Ḳur'âniyye bi'l-Mağrib fi'l-ḳarni'r-râbi'* 'aşer el-hicrî, Dârülbeyzâ 1420/1999, s. 205-206, 235-237; Abdülkerîm Gallâb, *Târîḥu'l-ḥareketi'l-vaṭaniyye bi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1420/2000, I, 62-63; Abdullah b. Abdurrahman b. Abdürrahîm el-Muallimî, *A'lâmü'l-Mekkiyyîn mine'l-ḳarni't-tâsi' ile'l-ḳarni'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, London 1421/2000, I, 427-428; Abdülhafız b. Muhammed Tâhir b. Abdülkebir el-Fâsî, *Mu'cemü'ş-şüyûḥ: Riyâzû'l-cenne ev el-müdhîşü'l-muṭrib* (nşr. Abdülmeccid Hayâlî), Beyrut 1424/2003, II, 240-242; Ahmed Mütefekkir, *'Ulemâ'ü Câmî'ati İbn Yüsu'fi'l-ḳarni'l-'isrîn*, Merakeş 1427/2006, s. 149-153; Abdüsselât b. Abdülvehhâb ed-Dihlevî el-Mekkî, *Feyzû'l-meliki'l-vehhâbi'l-müte'âli bi-enbâ'i evâ'ili'l-ḳarni'ş-şâlis 'aşer ve't-tevâli* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1429/2008, I, 697; III, 2049-2051; Hamânullah Vulid es-Sâlim, *Huccâc ve muḥâcirün: 'Ulemâ'ü bilâdi Şinḳiṭ (Moritânyâ) fi'l-bilâdi'l-'Arabîyye ve Türkîyâ*, Beyrut 1433/2012, s. 261-262; E. J. Amster, *Medicine and the Saints: Science, Islam, and the Colonial Encounter in Morocco, 1877-1956*, Austin 2013, s. 8, 46, 48, 50, 102; Abbas el-Cirârî, "Ebû Şu'ayb ed-Dükkâlî: Râ'idü'l-işlâḥi'l-fikri fi'l-Mağribi'l-ḥadîş", *el-Ekâdimiyye*, sy. 7, Rabat 1990, s. 15-26; Abdüllâh el-Fâsî, "ed-Dükkâlî eş-Şiddîkî, Ebû Şu'ayb", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1421/2000, XII, 4063-4064.

AHMET ÖZEL

DÜNBÜLÎ

(دنبلی)

Abdürrezzâk Big b. Necef Kulî Han
(ö. 1243/1827-28)

**Kaçar dönemi tarihçisi,
edip ve şair.**

1176'da (1762-63) Hoy şehrinde doğdu. Türkçe konuşan Kürt asıllı Dünbüli aşiretine mensuptur. Aşiret uzun zamandan beri Hoy ve Batı Azerbaycan'ın Selmâs şehrine hâkim bulunuyordu. Dünbüli aşiretinin liderlerinden olan babası Necef Kulî Han, Nâdir Şah'ın seferlerine katılmış, 1155'te (1742) Tebriz beylerbeyi olmuş, Kerim Han Zend döneminde de aynı göreve getirilmiştir (1176/1762-63). Siyasî sebeplerden dolayı Kerim Han Zend, Dünbüli ailesini Şiraz'a sürgün edince Abdürrezzâk Big de henüz on yaşında iken ağabeyi Fazl Ali Big ile beraber Şiraz'a gönderildi. On dört yıl boyunca Şiraz'dan hiç ayrılmadı. Bu sırada eğitimini tamamladı ve şehirdeki ilim meclislerinde bulunarak birçok alanda bilgi sahibi oldu. Zend Hükümdarı Kerim Han öldüğünde Abdürrezzâk Big Şiraz'da idi. Zend hânedanı mensupları arasında çıkan taht kavgaları sırasında Şiraz'ı ele geçiren Ali Murad Han Zend (1196/1782)

içlerinde Abdürrezzâk Big'in de yer aldığı Azerbaycanlı esirleri İsfahan'a götürdü. Ancak 1199'da (1785) İsfahan'ı alan Âğâ Muhammed Han bu tutsakları serbest bıraktı. Dünbüli, Tebriz'e dönerek telif ile meşgul oldu. Kaçar Hükümdarı Feth Ali Şah zamanında veliaht Abbas Mirza'nın hizmetine girdi. 1804-1812 ve 1826 yıllarındaki İran-Rus savaşlarına tanık oldu. 1241'de (1826) hac farızasını eda eden Dünbüli Tebriz'de vefat etti.

Eserleri. 1. Ḥadâ'îku'l-cinân. Müellifin Şiraz'daki hayatı, Şirazlı şair ve âlimlerin biyografileri ve Kerim Han Zend ile kabilesi hakkında mâlûmat içeren bir eserdir. Bir nüshası Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 9761). **2. Tec-rübetü'l-aḥrâr ve tesliyetü'l-eberrâr.** Zamanın şair, yazar ve âlimlerinin biyografilerini ve çalışmalarını içeren bir tezkiredir. 1228'de (1813) tamamlanan eser Hasan Kâdi Tabâtâbâî tarafından yayımlanmıştır (I-II, Tebriz 1349 hş./1970 – 1350 hş./1971). **3. Tezkire-i Niğâristân-ı Dârâ.** Feth Ali Şah zamanındaki şairlerin biyografilerini

Judasz Krusinski'nin Dünbüli tarafından *Başiretnâme* adıyla Farsça'ya çevirilen seyahatnâmesinin ilk sayfası (İran Kitâbhâne-i Millî, nr. 5.10731)

